

A tekintélyes mennyiségű törzsanyag megkívánta volna már új szakrendszer kidolgozását, vagy legalábbis a régi bővítését, új szakok felállításával, de ekkor még ingadozott az erre vonatkozó gyakorlat. Néha a statisztikák is azért közölnek ellentétes adatokat, mert egy-egy különgyűjteményt hol belevettek a törzsállományba, hol meg nem. Így az 1908-i jelentés megjegyzi a kötetszámról, hogy "ebbe nincsenek beleszámítva a kezelt, de be nem osztott aprónyomtatványok, továbbá azon köteles nyomdatermékek, amelyeknek tudományos vagy irodalmi értékük nincs, valamint a duplumkönyvtár anyaga". Az 1911. évi jelentésből viszont arról értesülünk, hogy "a térképek és fényképek a könyvanyagba vannak sorozva". A szakok bővítése és felülvizsgálása persze hatalmas munkát igényelt volna, a könyvtár azonban kevés tisztviselőjével még a folyó évi munkát is nehezen tudta elvégezni.

A szervezeti szabályzat a belső munkáról így intézkedik: "A nyomtatványok anyagánál minden új mű, kötet, füzet stb. beérkezésekor a közös beérkezési és a járuléki naplóba s ezenfelül két címtárba, ú. m. [úgy mint] a betűrendes és szakcímtárba vezetendő be [...] a ladalajstrom a címtárak mellett továbbra is fenntartandó. A járuléki napló lapszámozott, lepecsételt könyv, minden évben új sorszámmal vezetendő, mely számok úgy a műre, mint a róla készült címtári cédulákra rávezetendők [...] a betűrendes és a szakcímtár számára két különböző alakú cédula szükséges. Az első a mű teljes bibliográfiai leírását tartalmazza. Minden kötet vagy füzet három helyt, úgy mint elején, végén s közül meghatározott lapon látandó el a könyvtár bélyegzőjével, a Somogyi-féle alapítvány könyvei késsel, a többi művek vörössel bélyegezendők meg. Az alszakokról külön leírásokat kell vezetni. A címtárak készítésére nézve, az 1882-ik évi bizottsági utasítás szolgál irányadóul. A főcímtárakon kívül az ősnymtatványokról és a régi magyar könyvtár három csoportjáról külön címtár készítendő [...] az oklevelekről cédulákon tartalmukat feltüntető kivonatok szükségeltetnek."

Ez a feldolgozási mód bizonyos mozzanataiban nem sokban különbözik a maitól, de tartalmában annál inkább, hiszen a címléírás tekintetében még mindig az 1882. évi, tehát a Reizner-féle módszerekhez igazodik. Ez pedig már 1908-ban sem volt korszerű.

Tömörkény és munkatársai lelkiismeretesen végrehajtották az utasításokat, sőt a könyvtár növekvő szükségleteinek megfelelően újabb katalógusokat is szerkesztettek. Az alap- és a szakcímtárba minden negyedévben osztották be az újonnan feldolgozott anyagot: az alapkatalógus 238, a szakkatalógus pedig 196 dobozban volt elhelyezve 1904-ben. A kézikönyvtár – melyről szintén intézkedett a szabályzat – külön katalógust kapott. Ez azonban 1909-ben már erősen használt állapotban volt, ezért új, fiókos cédulakatalógust készítettek helyette. A következő évben még nagyobb munkára készültek: "Miután az 1909. évben a kézikönyvtár anyagáról készített kartotékrendszerű címtár a közönség kiszolgálása tekintetében gyakorlati értékűnek bizonyult, a lefolyt évben megvetettük az alapját egy, az egész könyvtári anyagot felölelni hivatott, szintén kartotékrendszerű tájékoztatónak" – írta Tömörkény 1910. évi jelentésében. A kézikönyvtárról, melynek anyagát időnként felfrissítették, a szervezeti szabályzat úgy rendelkezett, hogy "a kézikönyvtári művek eredeti helyszámukat megtartják". Ez sokszor zavart okozhatott, ha az illető könyvet a raktári helyén keresték. Ezért Tömörkény 1914-ben új megoldást vezetett be: "a tapasztalt tévedések elkerülése végett a kézikönyvtári anyag külön jelzést kapott".

Hamarosan az olvasók is megszerették az új tájékoztatási eszközt. Tömörkény maga számolt be, hogy milyen közkedveltségnek örvend ez a katalógus: "A kézikönyvtár anyagáról nálunk egy kartotékrendszerű cédulakatalógus fekszik az olvasóterem asztalán, amelyet minden olvasó szabadon használhat [...] Ez egészen jól bevált dolog. Oly erősen használják,

78

hogya pár havi időközökben meg kell tisztítani a lapjait, mert elpiszkolódnak [...] Ellenben hibája, hogy ha az egyik ember félóra hosszáig kutatózkodik benne, a másik addig nem férhet hozzá."⁹ Ugyanebben az évben még egész sor munkát végeztek el: "miután a kartotékrendszerű katalógus egy példánya kevésnek bizonyult, még egy ilyen katalógus készült [...] helyhiány miatt szükségessé vált az egész anyag átrendezése [...] egy füst alatt a könyvek is új címpajzsokat kaptak". (Az 1914. évi jelentésből.)

Tömörkény nevéhez fűződik a tárgyszó-katalógus – az ő szóhasználatukban: tárgymutató – alapjainak lerakása is. Az évek folyamán Móra, majd Szőke Mihály fejlesztette tovább. Tömörkény idézett érdekes cikkében a novelláira jellemző, humoros stílusban számolt be az eszme születéséről. Valaki a traumatikus idegességről kért könyvet. "Emlékszem rá, hogy van. Három vagy négy éve hozattuk meg... Szóval megmondom: meg tudom mondani, hogy van. Azonban előadni, az már más kérdés... Éppen ennek a szerzőnek a neve nincsen most benne a fejemben. Az alfabetikus katalógus e percben csődöt mondott. Persze, csak olyan esetekben, amikor, mint most is, a kívánt mű sürgősen kellene. Mert hiszen másnap, sőt esetleg még akkornap éjjel eszembe jut, hogy Heinrich Baltennek hívják az illetőt. (Mindjárt mondtam, Sch val kezdődik.)" Jól mutat rá, milyen igényeket támaszt az olvasó a könyvtárossal szemben, akinek ki kell érdemelnie az olvasó bizalmát azzal, hogy lehetőleg minden kérdésére választ adjon. Az állomány több szempontú megközelítése ilyen nagy könyvtárban már elengedhetetlen: "szükség volna még valami tárgyi mutatóra is. Egy olyan mutatóra, amelyben nincsen megnevezve a szerző, nincsen beleírva a könyv címe, hanem csak arról nyújt tájékoztatást, hogy valamely tudományos anyagot tárgyaló mű melyik könyvpolcon, milyen szám alatt található meg... Móra a maga használatára és a közönségnek minél jobban való kiszolgálására apró papírcédulákon ilyen mutatót szerkeszt... Ez okból feldolgoztam Móra tisztársam adatait. E tárgyi mutatón bármely ügyesebb szolgál is eligazodhat". Az alapötlet tehát nem az övé volt ugyan, de az ő érdeme, hogy Móra saját használatra készült jegyzeteit gyakorlati célokra alkalmassá tette. Természetesen tisztában volt vele, hogy ez csak a kezdet, s idővel tovább kell fejleszteni ezt a tájékoztatási eszközt.

Az eszme jó volt, de a kivitelezés nem volt tökéletes, mert a tárgyszó alatt a műről semmiféle bibliográfiai adatot nem közölt, csak a raktári számot és azt, hogy milyen nyelvű. Holott a kutatónak már akkor sem volt mindegy, hogy ki írt arról a témáról, milyen terjedelemben és mikor. Emellett a tárgyszavakban bizonyos következetlenség is észlelhető: hol nagyobb, hol kisebb fogalomkörrel ölelnek fel. Az Angol tárgyszó alatt pl. ilyen fogalmak következnek: Angol alkotmány, Olcs. Kvtr. 329. – államháztartás, Cb. 71. stb. Mindkét fogalom bekerülhetett volna az Alkotmány, illetve az Államháztartás tárgyszó alá, angol alosztással. Másutt viszont erre találunk példát: Ideg tárgyszón belül találjuk a Traumatikus – esség, n. Dc. 75. jelzését [n. = német nyelvű]. A cédulák "névjegyalakúak", vagyis már a nemzetközi szabvány szerint készültek, és betűrendbe vannak rakva. Kezelésük azonban nehézkes, mert egy-egy tárgyszón belül az alosztások ugyanazon a cédulán foglalnak helyet, s ha a cédula első lapja betelt, a hátlapján következik a folytatás. Tehát nemcsak új részfogalmak nem iktathatók be, hanem még ki is kell emelni és megfordítani a cédulát ahhoz, hogy mindent elolvashassunk. Ez sok kellemetlen meglepetéssel és az olvasó számára is fáradsággal járt. Mindezek ellenére a katalógusnak úttörő jelentősége volt, és készítőinek sok hasznos szolgálatot tett, kifejlett formájában pedig – mivel az állománynak csaknem 80%-át tartalmazta – az olvasók kedvelt segédeszközévé vált.

⁹ Tömörkény István: Tárgymutató a könyvtárban. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1913. 57 – 59.

79